

Strefa podmiejska w warunkach zrównoważonego rozwoju. Dynamiczne ujęcie krajobrazu.

Tekst jest prezentacją idei zawartych w rozprawie doktorskiej opracowanej przez autorkę na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej pod kierunkiem prof. arch. Andrzeja Baranowskiego.

Do końca XIX wieku urbanistyka i architektura czerpały z wzorów przeszłości interpretując je zgodnie z duchem czasu, w którym te wzory były przywoływane. Modernizm zrezygnował z cytatów proponując własny, uniwersalny porządek, który wkrótce został odrzucony. Świat idei przestrzennych XXI wieku jest migotliwy, różnorodny i zmienny – wiele w nim chwilowych „błędnych ogników”. Od lat sześćdziesiątych XX wieku jego stałą częścią pozostaje jednak idea zrównoważonego rozwoju, która kształtowała się jako element modelu społeczeństwa postindustrialnego. Cechy tej formuły społecznej to m.in.:

- orientacja na przyszłość i przewidywanie,
- usługi jako dominujący sektor gospodarki,
- wiedza jako podstawa polityki w różnych dziedzinach życia społecznego,
- dominująca rola profesjonalistów.

W latach dziewięćdziesiątych dochodzi do przewartościowania koncepcji społeczeństwa poprzemysłowego. Zastępuje ją wzorzec społeczeństwa postmodernistycznego, ponowoczesnego lub informacyjnego. W nowej sytuacji koncepcja zrównoważonego rozwoju nadal oferuje atrakcyjne rozwiązania w zakresie gospodarowania przestrzenią. Wyznaczniki procesu kształtowania społeczeństwa postmodernistycznego stanowią stałą część jej paradygmatu. Są to:

- pluralizm idei i wzorców kulturowych,
- idea bezpośredniego uczestnictwa w zmianach,
- partycypacyjne style zarządzania,
- świadomość ogólnocywilizacyjnych zagrożeń oraz zorientowane na przyszłość działania (np. powrót do odnawialnych źródeł energii i ochrona środowiska),
- lokalizm jako reakcja na koncepcję sieciowych, nieterytoryalnych powiązań w społeczeństwie globalnym,
- nowy indywidualizm rozumiany jako zwiększenie podmiotowości jednostki.

W ciągu ostatniego półwiecza oś rozwoju przesunęła się z industrializacji i towarzyszącej jej urbanizacji ku konsumpcji i dominacji sfery usług oraz deglomeracji miast, upadku ich tradycyjnych centrów i wzrostu strefy podmiejskiej. Powstaje nowy, uniwersalny świat, w którym przeciwstawienie wieś – miasto traci sens. Amerykańscy demografowie zwracają uwagę na swoisty proces „odwrócenia” (*turnaround*) kierunków migracji: już nie ze wsi do miast ani z miast na przedmieścia ale wprost z miast na wieś. Obserwujemy narodziny nowego ładu społecznego, który zmienia tradycyjne relacje miasta i wsi i zmusza do refleksji

nad zjawiskiem strefy podmiejskiej. W zarysowanej perspektywie suburbanizacja ma swoje źródło nie we wzroście miasta, ale w jego rozpadzie wywołanym ponowoczesnym wzorem stylu życia i konsumpcji, nowymi możliwościami wykonywania pracy jakie przyniósł rozwój systemów informacji oraz zmianami gospodarczymi (m.in. dezagraryzacja) jakie wnoszą procesy globalizacji. Tak zwana strefa podmiejska przestała być wyłącznie problemem strukturalnym miasta. Zagadnienia rozpatrywane dotychczas w jej obrębie stają się elementem ogólniejszej koncepcji rozwojowej obszarów wiejskich. Istota tej koncepcji polega na poszukiwaniu relacji pomiędzy tradycją kulturową i procesami modernizacji. Oznacza to, że zachodzące zmiany znajdowałyby wyjaśnienie zarówno w oparciu o wspomniane już ogólnocywilizacyjne wpływy zewnętrzne jak i poprzez procesy endogeniczne.

Tytuł tego opracowania wyraża założenie, że koncepcja zrównoważonego rozwoju wnosi nowe spojrzenie na całość gospodarowania człowiekiem na Ziemi, odmienne od wcześniejszych perspektyw filozoficznych i ideologicznych. Po drugie, zakłada, że ogląd strefy podmiejskiej w ujęciu zrównoważonego rozwoju ujawnia specyficzne, wyróżniające ją w przestrzeni cechy. Jedną z nich jest nieustanna zmienność struktur krajobrazu, która staje się powodem trudności mieszkańców z zakorzenieniem się w podmiejskiej rzeczywistości. Labilność krajobrazu strefy podmiejskiej jest podstawowym problemem jej kształtowania.

Podjęte badania wskazują na zainicjowanie procesu kształtowania nowego ładu na obszarach wiejskich w otoczeniu miast a zarazem konieczność redefinicji tradycyjnych ról i relacji miasta i wsi. Wskazują na znaczenie krajobrazu jako głównej sceny spektaklu, którego dramaturgia opiera się na spotkaniu (zderzeniu) dwóch osobowości: miasta i wsi. Planowanie, a szczególnie planowanie w krajobrazie strefy podmiejskiej, jest ustalaniem reguł tego co dopiero będzie zrobione. Powinno zatem korzystać z takich narzędzi, które pozwolą uniknąć nieodwracalnych błędów przez rozłożenie działań w czasie i współdziałanie w nich przyszłych użytkowników. Do takich środków należy kształtowanie krajobrazu przez zarządzanie wszystkimi jego zasobami, w tym także społecznymi, np. animacja działań publicznych czy ochrona krajobrazu przez gospodarowanie w nim.

Podupadające rolnictwo strefy podmiejskiej może być podtrzymywane przez samych mieszkańców miasta, którzy w nowych formach jego funkcjonowania odnajdą korzyści rekreacyjne i edukacyjne oraz źródło taniej żywności. Otwarte ogrody działkowe, udostępniane chętnym warsztaty rzemieślnicze, fermy strusi dostarczające atrakcji zwiedzającym i jaj smakoszom decydują o żywotności funkcji produkcyjnej krajobrazu w otoczeniu miasta. Może ona przetrwać dzięki współpracy nieantagonistycznych użytkowników: producentów żywności, wypoczywających, rezydentów i najbliższych sąsiadów, sprawujących opiekę i kontrolę nad krajobrazem. Wszyscy oni działają na rzecz niskonakładowego, zrównoważonego środowiska.

Strefa podmiejska może zatem pełnić rolę dopełniającą i stabilizującą w ekosystemie regionu równoważąc napięcia pomiędzy miastem i obszarami wiejskimi. Jest ona obszarem styku, w sensie fizycznym, odmiennych form użytkowania, a w aspekcie pozaprzestrzennym, odmiennych wartości dominujących w różnych społecznościach. Sytuację tę zwykło się traktować jako źródło konfliktów i przyczynę degradacji przestrzeni. Tymczasem optyka zrównoważonego rozwoju pozwala przełamać ten schemat i w zróżnicowaniu elementów środowiska dostrzec szansę ich harmonijnej współpracy.

Zarządzanie procesem zmian w krajobrazie strefy podmiejskiej jest warunkiem koniecznym osiągnięcia równowagi na jej obszarze. Nie projektowanie stanów docelowych

środowiska a przewidywanie sekwencji jego przemian powinno stać się istotą planowania krajobrazu strefy podmiejskiej. Stawanie się kultury (a więc i miasta) nie jest procesem jednolitym, ale odbywa się jako „ciągłe przystosowanie kultury do nieprzerwanego potoku zmieniających się danych środowiskowych, dzięki redukcji przestarzałych i nadbudowie nowych elementów zachowania ujętego tradycją”. W takiej perspektywie szczególnego znaczenia w procesie planowania i projektowania struktur przestrzennych nabiera poszukiwanie odpowiednio „plastycznych” struktur dla nieznanych, kolejnych przystosowań. Planowanie „stawania się” krajobrazu nie jest możliwe bez uwzględnienia rozgrywających się w nim działań społecznych. Wyprzedzające wobec form budowanie miejskich aktywności w krajobrazie otwartym i w sąsiedztwie produkcyjnej aktywności wsi należałoby zatem traktować jako jedno z najistotniejszych założeń kształtowania krajobrazu strefy podmiejskiej. Odpowiedzią autorki na tak postawiony problem jest koncepcja ognisk społecznej aktywności, która wychodzi naprzeciw niedostatecznie realizowanej w strefie podmiejskiej potrzebie odczytywania i kreowania treści w przestrzeniach publicznych poza centrum miasta.

Konstrukcję porządkującą takiej koncepcji mogłaby stanowić idea krajobrazu parkowego egzemplifikująca proces równoważenia krajobrazu, którą charakteryzowałoby:

- łączne i równorzędne rozpatrywanie elementów środowiska przyrodniczego i kulturowego; aktywna ochrona lokalnej, miejskiej i regionalnej osnowy ekologicznej; poszukiwanie równowagi czynników kulturowych, gospodarczych, społecznych, ekologicznych i kompozycyjnych,
- integracja nowych, konsumpcyjnych funkcji obszarów wiejskich (np. rekreacyjnej i rezydencjonalnej) z ich tradycyjną rolą produkcyjną przy zastosowaniu przyjaznych dla środowiska naturalnego form produkcji rolnej,
- dbałość o zachowanie ciągłości kulturowej miejsc i tożsamości mieszkańców przy zastosowaniu mechanizmów adaptacyjnych przygotowujących do zmian (np. przez proponowane w tej pracy miejsca i obszary ogniskujące aktywność społeczną oparte na bezpośredniej, oddolnej aktywności i partycypacyjnym zarządzaniu),
- wielość i różnorodność lokalnych rozwiązań, ich kompleksowość i interdyscyplinarność,
- oparcie w idei społeczeństwa obywatelskiego, w którym obserwuje się wzrost znaczenia „namysłu etycznego, filozoficznego i oddziaływania pedagogicznego”, odpowiedzialności i dojrzałości ludzi wobec siły oddziaływania regulacji prawnych,
- otwarte na zmiany wizje przestrzenne niezdeteminowane czynnikami technologicznymi oraz otwarte na zmiany mechanizmy zarządzania.

Przytoczone zestawienie cech wskazuje na dokonane rozszerzenie zagadnienia strefy podmiejskiej nie tylko w warstwie planistycznej o łączne traktowanie wszystkich elementów środowiska, ale również w warstwie pozaprojektowej o mechanizmy adaptacji umożliwiające przygotowanie użytkowników środowiska do zmian. Byłby to rodzaj „treningu przygotowawczego” wspieranego edukacją i przekonywaniem, dzięki któremu możliwe stałoby się zachowanie ciągłości kultury i jej trwanie w sytuacji ciągłych zmian. Czynnikiem uruchamiającym ten proces w przestrzeni może być powstawanie swoistych enklaw – ognisk aktywności społecznej. Ich sukces zależy od określenia kulturowych i przestrzennych warunków jakie musiałyby być spełnione, aby pojawili się i utrzymywali działalność „protorezydenci”. Wymaga to dalszych analiz.

Podjęta próba interpretacji strefy podmiejskiej w warunkach zrównoważonego rozwoju, sytuując strefę podmiejską w wielowymiarowej przestrzeni ponowoczesnego ładu społecznego odsłoniła nowe perspektywy badawcze. Postulat projektowania procesu zmian w

krajobrazie strefy podmiejskiej i zasada jego otwarcia na przyszłość współgrają z długookresowym charakterem zmian społecznych. Integracja tych procesów daje szansę na trwałą, harmonijny rozwój zapewniający osiągnięcie akceptowanych społecznie celów w przyszłości.